

МАРКАЗИЙ ВА ЖАНУБИЙ ОСИЁ МАМЛАКАТЛАРИ ЎРТАСИДАГИ САВДО-ИҚТИСОДИЙ,
ИНВЕСТИЦИЯ ВА ТРАНСПОРТ ЛОГИСТИКА ҲАМКОРЛИГИ — ТАРАҚҚИЁТ ОМИЛИ

Калонов Мухиддин Бахритдинович -
ТДИУ ҳузуридаги “Ўзбекистон иқтисодиёти
ривожлантиришининг илмий асослари
ва муаммолари” илмий - тадқиқот маркази директори
и.ф.д., профессор

Аннотация: Мақолада Марказий ва Жанубий Осиё мамлакатлари ўртасидаги савдо-иқтисодий, инвестиция ва транспорт логистика ҳамкорлиги таҳлил қилиниб, мавзу доирасида хулосалар шакллантирилган.

Калит сўзлар: инвестиция, транспорт, логистика, экспорт, импорт, савдо айланмаси, савдо улуши.

ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ, ИНВЕСТИЦИОННОЕ И ТРАНСПОРТНОЕ
ЛОГИСТИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ СТРАНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ
И ЮЖНОЙ АЗИИ - ФАКТОР РАЗВИТИЯ

Калонов Мухиддин Бахритдинович -
Директор Научно-исследовательского центра
«Научные основы и проблемы развития
экономики Узбекистана»
д.э.н., профессор

Аннотация: В статье анализируется торгово-экономическое, инвестиционное и транспортно-логистическое сотрудничество между странами Центральной и Южной Азии и делаются выводы по теме.

Ключевые слова: инвестиции, транспорт, логистика, экспорт, импорт, товарооборот, доля торговли.

TRADE-ECONOMIC, INVESTMENT AND TRANSPORT LOGISTIC COOPERATION BETWEEN
CENTRAL AND SOUTH ASIAN COUNTRIES IS A FACTOR OF DEVELOPMENT

Kalonov Muhiddin Baxritdinovich –
Research center “Scientific bases and issues of
economic development of Uzbekistan”

Abstract: The article analyzes trade, economic, investment and transport logistics cooperation between Central and South Asian countries and draws conclusions on the topic.

Keywords: investment, transport, logistics, export, import, trade turnover, trade share.

Кириш. Ўзбекистоннинг кўшни давлатлар билан яқин кўшничилик, дўстона ва ўзаро манфаатли муносабатларни яқинлаштириш ва мустақамлашга, ҳамкорлик алоқаларини кенгайтириш, шунингдек транспорт соҳасидаги ўзаро алоқаларга қаратилган ташқи сиёсий курси Марказий Осиё мамлакатлари ўртасида савдо-иқтисодий ва сармоявий ҳамкорликни ривожлантириш учун мустақам замин яратди.

Марказий Осиё мамлакатлари майдони 75,3 миллион киши бўлган бозорни ташкил қилади. 2020 йилда Марказий Осиё мамлакатининг ялпи ички маҳсулоти 291,1 миллиард долларни, ташқи савдо айланмаси 142,5 миллиард долларни ташкил этди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси. Сўнгги йилларда Марказий Осиё мамлакатлари иқтисодиёти 5-7% оралиғида юқори ўсиш суръатларига эга бўлган. Жаҳон банкининг прогнозларига кўра, Марказий Осиё мамлакатлари 2021

йилда ЯИМ ўсишининг ижобий динамикасини тиклаши ва 2022 йилда ўсиш суръатларини ошириши мумкин.

Қуйидаги савдо битимлари доирасида Марказий Осиё мамлакатлари ўртасида ўзаро савдо учун қулай шароитлар яратилган:

- барча Марказий Осиё мамлакатлари (Туркменистондан ташқари) 2011 йилги МДҲ эркин савдо зонаси тўғрисидаги битимнинг иштирокчилари бўлиб, унинг доирасида иштирокчи мамлакатлар ўзаро божсиз савдо-сотиқни амалга оширадilar;

- Қозоғистон, Қирғизистон ва Тожикистон ЖСТга аъзо, Ўзбекистон ЖСТга кириш бўйича фаол музокаралар олиб бормоқда, Туркменистон 2020 йилда ЖСТда кузатувчи мақомини олди;

- Қозоғистон ва Қирғизистон, Европа Иттифоқининг аъзолари сифатида умумий божхона маконида;

- Марказий Осиё мамлакатлари ўзаро савдо учун қулай шарт-шароитлар яратиш бўйича икки томонлама келишувларга ҳам эга.

Марказий Осиё мамлакатлари турли даражаларда халқаро ва минтақавий савдо, ишчи кучи ва капитал ҳаракати учун очиқ бўлишига қарамай, улар бир-бири билан яқинроқ ҳамкорлик алоқалари ва интеграцион ўзаро алоқаларни ўрнатиш учун катта имкониятларга эга.

2020 йилда Марказий Осиё мамлакатлари ўртасидаги умумий савдо айланмаси (товарларда, хизматлар савдосини ҳисобга олганда) 12,2 миллиард долларни, ташқи савдо айланмаси 142,5 миллиард долларни ташкил этди.

Шундай қилиб, Марказий Осиё мамлакатлари ташқи савдо айланмасининг умумий ҳажмида минтақалараро савдонинг улуши 8,6 фоизни ташкил этди. Шу билан бирга, шуни таъкидлаш керакки, Марказий Осиё мамлакатлари ўзаро минтақавий савдода иштирок этиш даражаси ҳар хил.

Шундай қилиб, Марказий Осиё давлатлари ўртасидаги товар айирбошлаш ҳажмидаги Қозоғистон ва Туркменистоннинг улуши уларнинг умумий савдо айланмасидаги энг паст кўрсаткичга мос равишда 5,5 ва 4,5 фоизни ташкил этади. Тожикистон ва Қирғизистоннинг минтақалараро савдодаги иштироки энг юқори кўрсаткич бўлиб, мос равишда 28,3% ва 21,0 %ни ташкил этади. Ўзбекистон 13,3 % кўрсаткич билан оралиқ позицияни эгаллайди.

Қозоғистон ва Туркменистон ташқи савдоси асосан чет эл давлатларига (Европа мамлакатлари, Хитой, Россия) етказиб бериладиган углеводородлар (нефть ва газ) экспортида устун бўлганлиги сабабли минтақавий бозорга кам эътибор қаратмоқда, жумладан, импорт ҳам белгиланган мамлакатларга тўғри келади.

Марказий Осиё мамлакатлари товарлари экспортининг асосий қисмини қазилма табиий ресурслар ва уларни бирламчи қайта ишлаш маҳсулотлари (барча товар экспортининг 70-80 фоизига) ташкил этишига қарамай, минтақа мамлакатлари ўзаро савдо-сотикни анча паст даражада амалга оширмоқдалар.

Хусусан, 2020 йилда Тожикистоннинг умумий экспорт ҳажмида олтиннинг улуши 58,1%, Қирғизистон - 50,2% ва Ўзбекистон - 38,3 %ни ташкил этди, бу Швейцария ёки Буюк Британияга етказиб берилади. Қозоғистоннинг умумий экспорт ҳажмининг 66 фоизга яқини асосан Европа Иттифоқи мамлакатларига етказиб бериладиган минерал маҳсулотлар экспортидир. Туркменистон экспортининг асосий улуши, деярли 80 %, Хитойга тўғри келади, бу ерда асосан туркман табиий гази экспорт қилинади.

Шу муносабат билан Марказий Осиё мамлакатлари ўртасидаги ўзаро савдо улуши, агар

уларнинг хомашё экспорти (нефть, газ ва қимматбаҳо металллар) нинг учинчи мамлакатларга экспорт қилиш ҳажми ҳисобга олинмаса, анча юқори бўлади.

Шу билан бирга, фойдали қазилмалар бўлмаган товарлар учун Марказий Осиё мамлакатлари минтақадаги барча мамлакатлар манфаатларига жавоб берадиган минтақалараро савдо ҳажмини, айниқса тайёр маҳсулот ҳажмини кўпайтириш учун катта истиқболларга эга.

Шундай қилиб, Марказий Осиё мамлакатлари ўзларининг ички бозорларига ўзаро кириш имкониятларини кенгайтириши, уларнинг тайёр маҳсулот экспорти ҳажмининг ўсишига ёрдам беради, чунки улар кўплаб хом ашё товарлари бўйича ўзаро савдода рақобатдош эмаслар.

Шу билан бирга, Марказий Осиё мамлакатлари томонидан минтақавий қиймат занжирларини, шу жумладан саноат ва қишлоқ хўжалиги кластерларини яратиш, учинчи мамлакатларга экспорт қилиниши мумкин бўлган тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш бўйича қўшма корхоналар сонининг кўпайишига ёрдам беради. Минтақавий интеграция ишлаб чиқарувчилар харажатларини камайтиришга ва ташқи бозорда рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришни рағбатлантиришга ёрдам беради. Бундан ташқари, Марказий Осиё мамлакатлари минтақада савдо операцияларини амалга оширишда товарларни етказиб бериш бўйича энг қисқа масофаларга эга, бу уларга транспорт харажатларини тежашда афзалликларни беради.

Шунингдек, Марказий Осиё мамлакатлари манфаатлари минтақада халқаро транспорт йўлаклари ва халқаро транспорт инфратузилмасини биргаликда яратишга жавоб беради, бу эса Марказий Осиё мамлакатларидан жаҳон бозорларига экспорт маҳсулотларини етказиб беришда транспорт харажатларини камайтиришга ёрдам беради.

Шуни таъкидлаш керакки, Марказий Осиё минтақасининг барча мамлакатлари экспорт ҳажмини кўпайтириш ва ташқи савдосини диверсификация қилиш, янги ташқи бозорларга чиқиш, шунингдек, янги транспорт йўналишларини яратиш ва улардан фойдаланишга қизиқишмоқда.

Ҳозирги кунда Марказий Осиё мамлакатлари асосий савдо йўллари шимолий йўналишда ётганлигини ҳисобга олсак, ташқи савдони диверсификация қилиш учун иқтисодий ҳамкорликнинг истиқболли йўналиши жанубий йўналиш бўлиб, шу жумладан, географик жиҳатдан Афғонистонни ўз ичига олган Жанубий Осиё мамлакатлари Бангладеш, Бутан, Малдив ороллари, Непал, Покистон, Ҳиндистон ва Шри-Ланка билан.

Марказий ва Жанубий Осиё мамлакатлари ўртасидаги иқтисодий ҳамкорлик салоҳияти.

Ўзбекистон. 2020 йилда Ўзбекистоннинг Жанубий Осиё мамлакатлари билан ташқи савдосининг умумий ҳажми 1,38 миллиард долларни ташкил этди ёки ташқи савдо умумий ҳажмининг 3,8 % ташкил этди.

Ўзбекистоннинг Жанубий Осиё мамлакатлари билан товар айланмасида энг катта ҳажм Афғонистонга тўғри келади - 56,2%, Ҳиндистон - 32% ва Покистон - 8,9%.

Афғонистон. Афғонистон билан савдосотиқда асосий улушни (99%) Ўзбекистон экспорти эгаллайди, бу эса Афғонистонни фойдали савдо-иқтисодий шерикга айлантиради. Ўзбекистоннинг Афғонистонга экспортининг асосий улушини электр энергияси (экспортнинг 30%), буғдой уни ва дуккакли экинлар (24,1%), шунингдек металлургия маҳсулотлари ташкил этади.

Шунингдек, Афғонистон ҳудудида узунлиги 260 км бўлган 500 кВт қувватга эга "Сурхон - Пули-Хумри" электр узатиш линиясини қуриш "инвестиция лойиҳасини амалга ошириш режалаштирилган. ОТБ кредитлари ҳисобига таҳминан 150 миллион АҚШ доллари миқдорида маблағ ажратилган бўлиб, уларнинг 45 миллионини Ўзбекистон молиялаштиради. Ушбу электр узатиш линияси Афғонистон энергетика тизимини Ўзбекистон ва Марказий Осиёнинг ягона энергия тизимига улаш имконини беради.

Шунингдек, Хайратон-Мозори-Шариф темир йўл линиясининг кенгайишига айланган ва янги трансни ташкил этадиган "Мозори-Шариф-Ҳирот темир йўл линиясини молиялаштириш, лойиҳалаш ва қуриш" лойиҳасини амалга ошириш бўйича ҳамкорлик қилинмоқда.

Сурхондарё вилояти ва Тошкент шаҳрида ўтказилган "Афғонистон билан иқтисодий ҳамкорликни мустаҳкамлаш учун янги ҳуқуқий шароитлар яратмоқда. Хужжатларда Ўзбекистон ва Афғонистон ўртасида имтиёзли савдо тўғрисида битим имзоланиши ва ўзаро савдо ҳажмининг йиллик ҳажмини 2023 йилгача 2 миллиард долларга етказиш кўзда тутилган.

Ушбу мақсадлар учун Термизнинг Афғонистон билан чегара шаҳри ҳудудида тегишли логистика инфратузилмаси ва Эрон фуқаролари ва чет эл фуқаролари учун махсус визасиз режимга эга бўлган "Халқаро савдо маркази Термиз" эркин савдо зонаси яратилмоқда.

Бундан ташқари, Қарорда Мозори-Шариф-Кобул темир йўлини қуриш лойиҳасининг барча жиҳатлари бўйича манфаатдор мамлакатлар ва халқаро молия институтлари билан ўрганиш кўзда тутилган. Шу муносабат билан, 2021 йил 2 февраль куни Тошкентда Ўзбекистон, Покистон ва Афғонистон ҳукумат делегациялари ишти-

рокида ушбу лойиҳани амалга ошириш бўйича уч томонлама ишчи гуруҳининг йиғилиши бўлиб ўтди. Учрашув натижасида Мозори Шариф - Кобул - Пешовар темир йўлини қуриш лойиҳасини амалга ошириш бўйича қўшма "Йўл харитаси" имзоланди. Ушбу темир йўлнинг қурилиши Жанубий Осиё ва Европа давлатлари ўртасида Марказий Осиё орқали юкларни ташиш вақтини ва нархини сезиларли даражада камайтиради. Ушбу темир йўл Покистоннинг Карачи, Қасем ва Гвадар денгиз портларига чиқишни таъминлайди ва Жанубий Осиё темир йўл тизимини Марказий Осиё ва Евроосиё темир йўл тизимлари билан боғлайди ва Марказий Осиёнинг транзит салоҳиятини сезиларли даражада оширади.

Ҳиндистон. Ҳиндистон Ўзбекистоннинг Жанубий Осиё мамлакатлари билан савдоси бўйича иккинчи ўринда туради. Шу билан бирга, Ҳиндистон билан ўзаро савдо-сотиқда Ўзбекистоннинг экспорт ҳажми импортдан сезиларли даражада орқада қолмоқда, улар асосан Ўзбекистонда талаб қилинадиган фармацевтика маҳсулотлари билан ифодаланади.

Ўзбекистоннинг Ҳиндистонга экспорти асосан тўқимачилик маҳсулотлари (улуши 13,6%), асосий металллар (8,4%), озиқ-овқат маҳсулотлари (5,8%) ва бошқалардан иборат.

Ўзбекистоннинг Ҳиндистондан импорти асосан "фармацевтика маҳсулотларини" сотиб олишнинг ўсиши ҳисобига ўсиб бормоқда, уларнинг импортдаги улуши 47 %ни ташкил қилади, 28,6 % улуши билан иккинчи ўринни "механик ускуналар" эгаллайди.

Шу билан бирга, фармацевтика соҳасидаги сармоявий ҳамкорлик Ҳиндистон билан муваффақиятли ривожланиб бормоқда, «Андижон-Фарм» ЭИЗ ҳудудида қўшма корхоналар ташкил этилди. ИТ мутахассисларини тайёрлаш учун Ҳиндистоннинг «Амитй» ва Андижонда «Шарда» университетларининг филиаллари очилди. Ҳозирда Ўзбекистон ва Ҳиндистон ўртасида "Имтиёзли савдо тўғрисида битим" ни тузиш мақсадга мувофиқлиги ўрганилмоқда.

Покистон. Сўнгги йилларда Ўзбекистоннинг Покистон билан савдо-иқтисодий ҳамкорлиги фаол ривожлана бошлади, Покистон бозорига асосан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари тайёр маҳсулотларини экспорт қилиш ҳажми ошди.

Ўзбекистоннинг Покистонга экспорти таркибида: озиқ-овқат маҳсулотлари 81 фоизни ташкил қилади; тўқимачилик маҳсулотлари - 10,5%; хизматлар - 3,5%.

Покистондан импорт таркибида: фармацевтика маҳсулотлари 37% ни ташкил қилади; озиқ-овқат маҳсулотлари (картошка, цитрус

мевалар, гуруч ва бошқалар) - 36%, транспорт хизматлари - 10%; кимёвий маҳсулотлар - 4,5%.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Покистон билан транспорт соҳасида ҳамкорликни кенгайтиришдан ва Мазари - Шариф - Кобул - Пешовар темир йўл линиясини қуриш бўйича юқоридаги лойиҳани биргаликда амалга оширишдан манфаатдор.

Қозоғистон. Қозоғистоннинг Жанубий Осиё мамлакатлари билан ташқи савдоси асосан Афғонистон, Ҳиндистон, Покистонга тўғри келади, камроқ Бангладеш ва Шри-Ланкага тўғри келади. 2020 йилда савдо ҳажми 2,3 миллиард доллардан ошди ёки Қозоғистон ташқи савдо айланмасининг 2,3 % ташкил этди.

Шу билан бирга, Қозоғистон ва Жанубий Осиё мамлакатлари ўртасидаги товар айирбошлашнинг энг катта ҳажми Ҳиндистонга тўғри келади - 1,9 миллиард доллар. (Жанубий Осиё мамлакатлари билан савдонинг 80%) ва Афғонистон - 401,8 миллион доллар. (17%).

Қозоғистон Ҳиндистонга асосан нефть (экспорт ҳажмининг тахминан 50 %), кимёвий элементлар ва уларнинг бирикмалари (ферроалюмин, титан, фосфор), шунингдек кумуш ни кукуни шаклида экспорт қилади. Қозоғистоннинг Ҳиндистондаги импорти тиббий асбоб-ускуналар, дори-дармонлар, тўқимачилик, чой маҳсулотлари ва бошқалар билан ифодаланган.

Қозоғистон Афғонистонга озиқ-овқат маҳсулотларини, асосан дон ва ун маҳсулотларини етказиб берувчи асосий мамлакатдир.

Транспорт соҳасида Қозоғистон Шимол-Жанубий транспорт коридорини ривожлантириш ва Эроннинг Чабахар портидан Ҳиндистон ва Жанубий Осиёнинг бошқа мамлакатлари билан савдо ҳажмини ошириш учун фойдаланишга қизиқиш билдирмоқда.

Қирғизистон. Марказий Осиё мамлакатлари орасида Қирғизистон Жанубий Осиё мамлакатлари билан ташқи савдо кўрсаткичлари бўйича энг паст кўрсаткичга эга - 61 миллион доллар ёки унинг ташқи савдо айланмасининг 1,0 %ни ташкил этди, бу асосан (84%) Ҳиндистон импорти билан таъминланади.

Шу билан бирга, Қирғизистон Тожикистон билан биргаликда Марказий Осиёдан Жанубий Осиёга электр энергиясини САСА-1000 (Марказий Осиё - Жанубий Осиё) электр узатиш линияси орқали етказиб бериш лойиҳасини амалга оширишга қизиқиш билдирмоқда. Лойиҳа ҳар йили апрелдан октябргача Қирғизистондан 2 миллиард кВт / соат ва Тожикистондан Афғонистон ва Покистонга 3 миллиард кВт / соат электр энергиясини етказиб беришни режалаштирмоқда.

2021 йил февраль ойида Қирғизистон ушбу лойиҳа доирасида ўз ҳудудида электр узатиш

линияларини қуришни бошлашни режалаштирган эди. Таъкидлаш жоизки, САСА-1000 лойиҳасининг умумий қиймати тахминан 1,1 миллиард долларни ташкил этади.

Тожикистон. Тожикистоннинг Жанубий Осиё мамлакатлари билан ташқи савдо айланмаси ҳажми 2020 йилда 185,2 миллион долларни ташкил этди ёки мамлакат умумий товар айланмасининг 4,0 фоизини ташкил этади.

Тожикистоннинг Жанубий Осиёдаги асосий савдо шериклари Афғонистон, Покистон ва Ҳиндистондир.

Ўзининг географик мавқеи туфайли Тожикистон муқобил транспорт йўналишларини, шу жумладан Жанубий Осиё мамлакатлари, хусусан Афғонистон ва Покистон орқали ўтишни хошлайди.

Тожикистон учун энг қисқа денгиз порти Покистоннинг Карачи портидир, масофа тахминан 2,7 минг км, Эроннинг «Бандар-Аббос» денгиз порти эса 3,4 минг км. Бундан ташқари, Покистон МО мамлакатлари томонидан мамлакатнинг жанубий-ғарбий қисмида, Белужистон вилоятида жойлашган «Гвадар» денгиз портидан фойдаланишга қизиқиш билдирмоқда.

Тожикистон учун, шунингдек Қирғизистон учун Жанубий Осиёдаги муҳим лойиҳа - электр энергиясини Тожикистон ва Қирғизистондан Афғонистон ва Покистонга экспорт қилиш бўйича САСА-1000 электр узатиш линияси лойиҳаси. САСА-1000 лойиҳаси доирасида Тожикистон 15 йил ичида 75 миллиард кВт / соат электр энергиясини экспорт қилишни режалаштирмоқда. 2021 йилда Тожикистон ушбу лойиҳа доирасида ўз ҳудудига электр узатиш линияларини тортишни яқунлашни режалаштирмоқда. Ҳозирда Тожикистон ҳар йили Афғонистонга 1,5 миллиард кВт / соатгача электр энергиясини экспорт қилади.

Туркменистон. Туркменистон, шунингдек, Жанубий Осиё мамлакатлари билан савдо-иқтисодий алоқаларни фаол ривожлантирмоқда. 2019 йилда товар айланмаси 462,3 миллион долларни ташкил этди ёки унинг умумий товар айланмасининг 3,4 % ташкил этди. Шу билан бирга, Жанубий Осиё мамлакатлари орасида Туркменистоннинг асосий савдо шериклари Афғонистон, Ҳиндистон ва Покистон ҳисобланади. Туркменистоннинг Афғонистонга экспортининг асосий улушини (70%) минерал маҳсулотлар (нефть маҳсулотлари ва табиий газ) ташкил этади. 2020 йил октябрь ойида Туркменистон ва Афғонистон ўртасида қуйидаги шартномалар имзоланди:

- Туркмангаз ва Афган Газ Энтерприсе ўртасида Афғонистонда табиий газ бозорини яратиш ва ривожлантириш бўйича ўзаро англашув меморандуми;

- Туркменистон-Афғонистон-Покистон электр узатиш линияси (ПТЛ) лойиҳаси доирасида Афғонистон томонидан электр энергиясини сотиб олиш тўғрисида келишув.

Жанубий Осиё давлатлари иштирокида Туркменистоннинг муҳим лойиҳаси қуввати йилга 33 миллиард кубометр бўлган Туркменистон-Афғонистон-Покистон-Ҳиндистон (ТАПИ) газ қувурини ётқизишдир.

ТАПИ қурилиши бўйича консорциум таркибига «Туркмангаз» давлат концерни (консорциумнинг назорат пакетига эгалик қилади) ҳамда Афғонистон, Покистон ва Ҳиндистон газ компаниялари киради.

Туркменистон ўз ҳудудида ТАПИ газ қувури қурилишини 2020 йилда якунлашни, 2021 йилда эса Афғонистонга қувур ўтказишни бошлашни режалаштирган.

Марказий ва Жанубий Осиё мамлакатлари ўртасидаги иқтисодий ҳамкорлик истиқболлари

Жанубий Осиё мамлакатлари орасида МО мамлакатларининг асосий савдо шериклари Афғонистон, Ҳиндистон ва Покистондир. Шу билан бирга, географик яқинлик, шунингдек, Афғонистон ички бозорининг озиқ-овқат ва саноат маҳсулотлари импортига, шунингдек, импортга катта боғлиқлиги сабабли МО мамлакатлари энг фаол савдо-иқтисодий ҳамкорлиги Афғонистон билан энергиядир.

Марказий Осиё мамлакатлари ШХТ доирасида Ҳиндистон ва Покистон билан ҳам фаол ҳамкорлик қилмоқда. Бундан ташқари, Ҳиндистон Қозоғистон ва Қирғизистонни ўз ичига олган Европа Иттифоқи билан эркин савдо шартномаси ва Ўзбекистон билан имтиёзли савдо шартномасини тузиш бўйича музокаралар олиб бормоқда.

Маълумки, халқаро денгиз портларига эркин кириш имконига эга бўлмаган Марказий Осиё мамлакатлари транспорт ва транзит учун катта харажатларни бошдан кечирмоқдалар, бу денгиз алоқаларига эркин кириш ҳуқуқига эга бўлган мамлакатларникидан 2-3 баравар юқори.

Шу муносабат билан Покистон ва Ҳиндистон билан савдонинг ўсиши кўп жиҳатдан товарларни етказиб беришнинг ишончли йўналишларини яратишга боғлиқ бўлиб, улар орасида Мозори Шариф - Кобул - Пешовар темир йўлини қуриш лойиҳаси алоҳида ўрин тутди ва минтақа мамлакатлари ўртасида юкларни етказиб бериш учун транспорт харажатларини сезиларли даражада камайтиради.

Шундай қилиб, Марказий ва Жанубий Осиё мамлакатлари ўртасидаги ҳамкорликнинг асосий истиқболли йўналишлари Марказий Осиё давлатларига жанубий денгиз портларига чиқишни таъминлайдиган янги транспорт йўлакларини ётқизиш, энергетика соҳасидаги

ҳамкорлик (электр энергияси, табиий газ, нефть экспорти) ҳисобланади. маҳсулотлар), ўзаро инвестицияларни рағбатлантириш, шунингдек кенгайтириш ва диверсификация қилиш ташқи савдо. Шуни таъкидлаш керакки, икки минтақа ўртасида кўприк бўлган Афғонистондаги вазиятни тезроқ тартибга солиш Марказий ва Жанубий Осиё мамлакатлари ўртасидаги иқтисодий ҳамкорликни янада ривожлантиришга ёрдам беради.

Шу муносабат билан Афғонистон ҳудудида транспорт-энергетика лойиҳаларини амалга ошириш савдо-иқтисодий ва сарможавий алоқаларни ўрнатиш, Марказий ва Жанубий Осиё мамлакатлари ўртасида транспорт-коммуникацион ўзаро алоқаларни мустаҳкамлаш имкониятларини кенгайтириш учун шароит яратади.

Давлат статистика қўмитаси маълумотларига кўра, Ўзбекистоннинг Марказий Осиё давлатлари билан 2016 йилдан 2019 йилгача бўлган савдо айланмаси 2 баробардан зиёд ошиб, 2,5 миллиард доллардан 5,2 миллиард долларгача ўсди. Ўсиш кўрсаткичи Қозоғистон билан - 1,8, Қирғизистон билан — 5, Туркменистон билан — 2,7 ва Тожикистон билан — 2,4 баробарни ташкил этди. Ўзбекистоннинг Марказий Осиё мамлакатлари билан умумий савдо айланмасидаги улуши ҳажми ҳам 10,2 дан 12,4 фоизга ошди. Шу ўринда Муҳтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг “Марказий ва Жанубий Осиё: минтақавий ўзаро боғлиқлик. Таҳдидлар ва имкониятлар” мавзусидаги халқаро конференциядаги нутқида Афғонистоннинг минтақадаги ўрни хусусидаги фикрлари мамлакатнинг геосиёсий ва иқтисодий аҳамиятини яққол ифодалайди. Яъни “ Марказий ва Жанубий Осиёда замонавий, самарадор ва хавфсиз транспорт-логистика инфратузилмасини яратиш.

Термиз – Мозори Шариф – Кобул – Пешовар темир йўл тармоғи минтақаларимиз ўртасидаги ўзаро боғлиқлик архитектурасининг асосий бўғинига айланиши керак. Ушбу лойиҳа етакчи халқаро молия институтлари томонидан ҳам фаол қўллаб-қувватланмоқда.

Бу темир йўл тармоғининг қурилиши ҳар икки минтақанинг транзит салоҳиятини тўла рўёбга чиқариш, Жанубий Осиё ва Европа мамлакатлари ўртасида Марказий Осиё ва Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги ҳудуди орқали ўтадиган энг қисқа йўлни очиш, шу билан бирга, юкларнинг туриб қолиши ва ташиш муддатларини сезиларли даражада қисқартиришга хизмат қилади. Умуман олганда, ушбу трансчегаравий темир йўлни фойдаланишга топшириш Марказий ва Жанубий Осиё мамлакатларининг инклюзив иқтисодий ривожини учун мустаҳкам замин яратади.

Мазкур темир йўл тармоғи Ҳинд-Ганг текислигини Таксила, Гандара, Термиз сингари тарихий шаҳарлар орқали Евроосиёнинг жанубий худуди билан боғлаган, Уттарпатха номи билан маълум қадимги шимолий савдо йўлининг ўзига хос замонавий шакли бўлади.

Ҳиндистонни Марказий Осиё мамлакатлари билан боғлайдиган “Шимол – Жануб” транспорт коридори мана шундай трансминтақавий инфратузилмани ҳаётга муваффақиятли татбиқ этишнинг ёрқин намунасидир.

Бундан ташқари, Трансафғон темир йўл қурилиши лойиҳаси келгусида мамлакатларимизни Хитой ва Осиё-Тинч океани минтақасининг бошқа етакчи давлатлари билан боғлаши мумкин. Бу эса “Бир макон, бир йўл” ташаббуси мақсадлари билан ҳам уйғундир”-деб минтақа

аҳамияти ва салоҳиятини яна бир марта алоҳида таъкидлаб ўтди.

Хулоса ва таклифлар. Хулоса ўрнида қайд этиш мумкинки, Ўзбекистон Республикаси юритаётган очиқ ва ўзаро манфаатли конструктив ҳамкорлик сиёсати Марказий Осиё мамлакатларида юқори даражада қўллаб-қувватланмоқда. Нафақат қўшни давлатлар балки бутун жаҳон афкор оммаси Ўзбекистоннинг ишонч ва яқин қўшнилик муҳитини яратишга қаратилган саъй-ҳаракатларини юқори баҳоламоқда, Марказий ва Жанубий Осиё давлатлари икки минтақани барқарор, ҳавфсиз, ҳамкорликда гуллаб-яшнаган маконга айлантиришга тайёрликларини изҳор қилмоқда. Бу эса икки минтақа давлатлари иқтисодиётларнинг тезкор тараққиётига юқори даражада ўсишига ёрдам беради.

Манба ва адабиётлар рўйхати:

1. Буткова О.В. (Формирование доходов и порядок их отражения в учете пассажирских автотранспортных предприятий). Учет доходов пассажирских автотранспортных предприятий //проблемы эксплуатации транспортных и транспортно-технологических колесных и гусеничных машин: межвузовский сборник научных трудов. – Зерноград: ФГОУ ВПО АЧГАА, 2004. – 125 с.
2. Абдукаримов И.Т., Отчет о прибылях и убытках – основной источник информации для мониторинга и анализа финансовых результатов предприятия. // актуальные вопросы экономики и управления. № 1 (047), 2013
3. Эйхлер Л.В., Стринковская А.С., Диагностический анализ результатов деятельности грузовых автотранспортных предприятий в условиях нестабильной бизнес-среды Монография. Омск, 2011. 35-бет.
4. Ташназаров С. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида молиявий ҳисоботнинг назарий ва методологик асосларини такомиллаштириш. Докторлик диссертация, автореферат. Тошкент. 2019 й.
5. Бачурин А.А. Анализ производственно-хозяйственной деятельности автотранспортных организаций [Текст]: учеб. пособие / А.А. Бачурин; под ред. З.И. Аксеновой. –М.: Издательский центр «Академия», 2005. –320 с.
6. 16. Будрин А.Г., Будрина Е.В., Григорян М.Г и др.; Экономика автомобильного транспорта [Текст]: учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. / под ред. Г.А. Кононовой. –М.: Изд. центр «Академия», 2005. –320с.
7. Акбаров Б. //Автотранспорт корхонаси харажатлари таҳлили. Бизнес-эксперт. 12/2017. Б-63-66.
8. Эйхлер Л.В. /Особенности формирования финансовых результатов деятельности автотранспортного предприятия. Проблемы экономики и менеджмента. № 6 (58) – 2016. С-90-93.